



๒ องค์ใดพระสัมพุทธ (7)*

พุทิตะ ทากามิจิ (ผู้เขียน)**

ชานปวีชซ์ ทัดแก้ว (ผู้แปล)***

บทที่ 7 การเริ่มเผยแผ่พระศาสนา (1)

ลักษณะพิเศษของพระศากยมุณีที่พระวินัยปิฎกกล่าวไว้ (2)

การเข้าสู่มรรคอันมีอาจเข้าใจได้

ดังที่ท่านได้เห็นในบทก่อนหน้านี้แล้ว พระศากยมุณี ซึ่งทรงคิดใคร่ครวญซ้ำแล้วซ้ำเล่าอยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงพิจารณาเห็น “ความโศกสลดต่อการมีอยู่ของตน” อย่างแจ่มแจ้งโดยปราศจากการแบ่งแยกตนเองกับผู้อื่น จึงทรงตัดสินใจพระทัยโดยยึดถือ “ความกรุณา” ซึ่งไม่มีเส้นแบ่งแยกระหว่างตนเองและผู้อื่นนี้ มุ่งสู่การเผยแผ่พระศาสนา บุคคลซึ่งประพฤติปฏิบัติจริงตามหลัก “ความเมตตากรุณา” นี้เอง คือ “พระพุทธเจ้า” กล่าวได้ว่า ช่วงขณะแห่งการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าตามความหมายที่แท้จริงได้มาถึงแล้ว แล้วพระศากยมุณี ซึ่งตรัสรู้ด้วยพระชนมายุ

* แปลจาก 吹田隆道『ブツダとは誰か』東京：春秋社, 2013. (Takamichi, Fukita. Budda to ha dare ka. Tokyo: Shunjusha Publisher, 2013.)

** 吹田隆道 (Takamichi, Fukita) อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยบุดเคียว เมืองเกียวโต

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชานปวีชซ์ ทัดแก้ว อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาเอเชียใต้ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Email: ctudkeao@gmail.com



35 พรรษา จึงทรงเริ่มกิจการเผยแผ่พระศาสนาในฐานะของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ช่วงเวลานั้นเอง แหล่งข้อมูลที่กล่าวถึงเรื่องราวเหล่านั้นอย่างละเอียดด้วย ก็คือพระวินัยปิฎก

ตามตำนานในพระวินัยนั้น แรกสุด พระศากยมุณีทรงพิจารณาว่าจะทรงสั่งสอนสิ่งที่พระองค์เองได้ตรัสรู้แก่ผู้ใด ผู้ที่ทรงคิดถึงเป็นลำดับแรก คืออาหารดาบสกาลามโคตร ซึ่งพระองค์เสด็จไปหาทันทีเมื่อทรงออกผนวช และได้ศึกษา “อากิญจัญญายตนมณาน” ด้วย ทว่า ณ ที่นั้น เทวดาได้ปรากฏกายขึ้นและกราบทูลว่า เขาได้ถึงแก่กรรมไปหนึ่งสัปดาห์ก่อนหน้านี้แล้ว ต่อจากนั้น ทรงคิดถึงอุทกดาบสรามบุตร ซึ่งทรงศึกษา “เนวสัณญานาสัญญายตนมณาน” ด้วย เทวดาก็ได้ปรากฏกายขึ้นอีก กราบทูลว่า เขาได้ถึงแก่กรรมไปเมื่อวานนี้แล้ว ดังนั้นพระองค์จึงทรงใช้อภิญญาทอดพระเนตรว่าสธรรมิกทั้งห้าที่ทรงบำเพ็ญ “ตบะ” ด้วยนั้น บัดนี้อยู่ที่ไหน จึงทรงออกเดินทางเสด็จไปยัง “มฤคทายวัน” ที่สารนาถขานเมืองพาราณสี ซึ่งพวกเขาพำนักอยู่

เรื่องนี้ เป็นเรื่องราวหนึ่งในพุทธประวัติซึ่งเล่าอย่างสามัญทั่วไป ทว่าเกี่ยวกับตำนานเรื่องนี้ André Bareau เกิดความสงสัยขึ้น ทั้งนี้ เพราะเรื่องเล่าที่ต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกันนั้น เป็นการปะติดปะต่อเรื่องเล่าสองเรื่องซึ่งมีสมัยที่แตกต่างต่างกันนั่นเอง ระหว่างพระพุทธเจ้าซึ่งเทวดาได้กราบทูลข่าวสารการถึงแก่กรรมของครูทั้งสองท่าน และพระพุทธเจ้าซึ่งทรงทราบที่พำนักของสธรรมิกผู้บำเพ็ญตบะ ด้วยกำลังอภิญญาของพระองค์เอง ระดับของการทำให้เรื่องราวดูมีปาฏิหาริย์แตกต่างกัน จึงกล่าวได้ว่ายากจะเชื่อว่าเป็นเรื่องที่แต่งร่วมสมัยกัน

คงต้องกล่าวได้เพียงว่าเป็นการพิจารณาด้านนิรุกติศาสตร์อันเป็นเลิศอันเป็นเลิศ แต่ตั้งแต่ภายหลังจากที่พระศากยมุณีทรงตัดสินใจเผยแผ่พระศาสนา จนถึงภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ที่กล่าวว่ามีจำนวนถึง “1,250 รูป” ในกรุงราชคฤห์เกิดขึ้น ในฐานะเหตุการณ์ที่เป็นแกนเวลา การก้าวสู่หนทางแห่งการเผยแผ่พระศาสนาของพระศากยมุณี ซึ่งถูกเล่าในทีนั้น ดูเหมือนว่าค่อนข้างจะห่างไกลจากความเป็นจริง เหตุการณ์จริงนั้น กล่าวได้ว่าทั้งน่าประหลาดใจยิ่งกว่านิยาย



อีกทั้งสามารถมองได้ว่าเหตุการณ์เหล่านั้นกินเวลาถึงสามปี ดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์รุ่นหลัง ทว่า นี่ไม่ได้เป็นเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องเป็นหนึ่งเดียว เราสามารถพิจารณาได้ว่านี่เป็นสิ่งที่ผนวกและปะติดปะต่อเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ผู้ต้องใช้ “พระวินัยปิฎก” ต่อจากนี้ ในขณะที่ตั้งข้อสงสัยนี้ไว้ในใจ ข้าพเจ้าจะพิจารณาเรื่องเล่าแต่ละเรื่องที่เล่าสืบทอดในคัมภีร์นั้น

อุปกะ

พระศากยมนี ซึ่งทรงเป็นพระพุทธเจ้าแล้วนั้น เสด็จออกจากพุทธคยามุ่งหน้าไปยังสาธนาถ เพื่อไปพบสหธรรมิกทั้งหลาย ที่เคยร่วมบำเพ็ญตบะมาแต่ก่อน จากนั้น ในระหว่างทางไปจนถึงเมืองคยา ก่อนอื่น เรื่องราวการพบกับอุปกะ ผู้เป็นศาสนิกของสำนักอาชีวกะ ได้ถูกเล่าไว้

อุปกะ สอบถามพระศากยมนี ผู้มีพระพักตร์ผ่องใสว่า “ท่านออกบวชด้วยจุดมุ่งหมายใด ครูของท่านเป็นใครกัน ท่านศรัทธาในคำสอนของผู้ใดกัน” ประโยคเหล่านี้เป็นเสมือนคำทักทายที่บรรดานักบวชกล่าวแก่กันและกัน เมื่อพบปะในระหว่างทาง พระศากยมนีทรงตอบว่า “เราตรัสรู้เอง จะบอกว่าใคร(เป็นครู)ได้เล่า” ทรงตั้งพระทัยว่าจะใช้เป็นโอกาสบอกถึงการตรัสรู้ของพระองค์เอง แต่ทว่า เรื่องเล่าว่าอุปกะนั้นสงสัยแปลกใจ กล่าวแต่เพียง “อ้อ เช่นนั้นหรือ” แล้วก็จากไป

การที่เรื่องราวความล้มเหลวเช่นนี้คงเหลือให้เห็นอยู่ในตำนานวิบุรุษ คือ พุทธประวัติเองนั้น ถึงแม้จะมีนักวิชาการ ที่สนใจพอสมควรอยู่ก็ตาม แต่ André Bareau ได้เพิ่มเติมการพินิจวิเคราะห์ที่น่าสนใจเกี่ยวกับตำนานตอนนี้เป็นพิเศษ เขามิ่ข้อสงสัยว่า ในที่นี้ เหตุใด ชื่อว่า “อุปกะ” ถูกเล่าสืบทอดมา ทั้งๆ ที่เป็นนักบวชซึ่งได้พบปะในระหว่างทางเท่านั้น

ชื่อว่า “อุปกะ” นี้ ถูกเล่าสืบทอดในที่อื่นว่า “อุทยะ” เนื่องจากการที่คำว่า “อุทยะ” สามารถเข้าใจในความหมายทั่วไปว่า “(คน)ที่ปรากฏขึ้น” Bareau



จึงคิดว่า “อุปกะ” นี้ด้วย อาจจะไม่ใช่ชื่อเฉพาะแต่อย่างใด หากแต่เป็น “อุปคะ” ((ผู้)ที่เข้ามาใกล้) ซึ่งเป็นภาษาถิ่นที่เพี้ยนไปมากกว่า¹ อันที่จริง ในเอกสารภาษาสันสกฤตซึ่ง Bareau ไม่ได้อ้างอิงนั้น ก็มีที่ถูกเล่าสืบทอดว่า “อุปคะ” เช่นกัน เป็นสิ่งยืนยันข้อสันนิษฐานของเขา กล่าวคือ เดิมที “อุปกะ” หรือ “อุทยะ” นั้นไม่ได้เป็นชื่อบุคคล หากแต่เป็น “คนที่พบปะในหนทาง” ธรรมดาเท่านั้น

การอธิบายเรื่องนี้ เป็นการช่วยปกป้องแนวคิดของ Alfred Foucher² ซึ่งศึกษามาก่อน Bareau ที่ L'École Pratique des Hautes Études ถึงแม้ว่าก่อนหน้างานมาถึงตอนนั้น เขาพยายามที่จะอธิบายต่างๆ นานาก็ตาม แต่ดูเหมือนว่าคำอธิบายทั้งหมดจบลงที่ความล้มเหลว แต่ Bareau ได้พิสูจน์แนวคิดนี้ทางนิรุกติศาสตร์ กล่าวคือ นี่เป็นการบอกเล่าว่า พระศากยมุณีทรงตั้งพระทัยที่จะประกาศการตรัสรู้ของพระองค์แก่บรรดานักบวชซึ่งทรงพบปะในระหว่างทางที่มุ่งหน้าไปยังสารนาถ แต่ทว่า ผู้คนที่ทรงพบเหล่านั้น ไม่มีใครเลยที่ยอมรับนับถือพระศากยมุณีนั่นเอง

ศาสนิกของสำนักอาชีวกะ

อย่างไรก็ตาม ในการวิเคราะห์ของ Bareau หรือ Foucher เท่านั้นที่ไม่สามารถอธิบายได้กระจ่างถึงประเด็นที่ว่า เหตุใด “อุปกะ” ซึ่งทรงพบในระหว่างทางเพียงเท่านั้น ถึงถูกกำหนดให้เป็น “ศาสนิกของสำนักอาชีวกะ” อย่างจงใจ

¹ ผู้แปล: ในภาษาปรากฤตบางถิ่น เสียง “ค” ซึ่งเป็นสทิล โฆชะ (เสียงก้อง ไม่มีลม) จะกลายเป็น เสียง “ก” ซึ่งเป็น สทิล อโฆชะ (เสียงไม่ก้อง ไม่มีลม) ได้ เช่น ในภาษาไปศาจี เป็นต้น

² ผู้แปล: Alfred Charles Auguste Foucher (1865–1952) เป็นนักวิชาการชาวฝรั่งเศส ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ศิลปะของพุทธศาสนา โดยเฉพาะ ด้านศิลปะคันธาระ เขาเคยดำรงตำแหน่งหัวหน้าคนแรกของหน่วยสำรวจทางโบราณคดีของฝรั่งเศส ในอัฟกานิสถาน (Délégations Archéologiques Françaises)



อาชีวกะนั้น เป็นสำนักศาสนาซึ่งพุทธศาสนาเอ่ยถึงในฐานะของ (หนึ่งใน) ลัทธิเดียริยทั้งหก โดยมี มัคชลิโคสาลเป็นศาสดา กล่าวกันว่า อาชีวกะ เป็นพวกกามสุขัลลิกานุโยค (พวกหมกมุ่นในกามสุข) ซึ่งเชื่อ “อเหตุกาวา” ผู้คิดว่าสรรพสิ่งถูกกำหนดไว้ด้วยโชคชะตาแล้ว เราไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงด้วยความเพียรพยายามได้นอกจากนี้ ยังมีกล่าวว่าพวกอาชีวกะนี้เป็นนักบวชเปลือยกาย ทว่าดูเหมือนว่า พวกเขาใช้ชีวิตแบบไร้กิจกรรมารยาท ทำตามอำเภอใจ ซึ่งทำผู้คนเกิดความรู้สึกรังเกียจ แต่ในสมัยพระเจ้าอโศก สำนักนี้เป็นสำนักที่มีอำนาจ บทบาทสูงส่งกับพุทธศาสนาและศาสนาเชน กล่าวได้ว่า สำหรับพุทธบริษัทแล้ว สำนักนี้เป็นปรปักษ์อย่างแท้จริง ดังนั้นแล้ว สำหรับพุทธศาสนา ซึ่งอุบัติขึ้นในโลกนี้ ด้วยจุดยืนแห่ง “ทางสายกลาง” ซึ่งปฏิเสธทั้งกามสุขัลลิกานุโยค (การหมกมุ่นในกามสุข) และ อตตกิลมณานุโยค (การบีบคั้นทรมานตนเองให้เดือดร้อน) แล้ว ศาสนิกของสำนักอาชีวกะจึงเป็นหนึ่งในบรรดาฝ่ายตรงข้ามที่สำคัญสำนักหนึ่ง

เรื่องเล่าที่พระศากยมุนีทรงพบ “อุปกะ” และชวนให้ประหลาดใจนั้น น่าจะเป็นการเล่าถึงท่าทีของฝ่ายตรงข้ามทำนองนั้น ดังคำกล่าวของ Foucher หรือ Bareau ดูเหมือนว่าพระศากยมุนี ได้ทรงลองเทศนาสั่งสอนแก่พวกนักบวชที่ทรงพบปะในระหว่างทาง ทว่า ในพุทธประวัติ เรื่องที่ “อุปกะ” กลายมาเป็น ศาสนิกของสำนักอาชีวกะโดยจงใจนั้น กำลังเล่าถึงกรณีที่พระศากยมุนีทรงถูกฝ่ายตรงข้ามเช่นนั้น เพิกเฉยในตอนนั้นนั่นเอง ตามการพิจารณาของ Bareau ซึ่งมองเรื่องของตปุสสะและภัลลิกะ³ พระวินัยปิฎกได้รวบรวมเรื่องเล่าซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญหาที่เป็นจริง คือ เรื่องการธำรงรักษาคณะสงฆ์ เมื่อเราตระหนักถึงเรื่องนั้นแล้ว คิดว่า พระวินัยปิฎกก็คงต้องการเล่าถึงกรณีที่แม้พระศากยมุนีเองก็ทรงเป็นเช่นนั้น ให้แก่พระภิกษุซึ่งจาริกเผยแผ่พระศาสนาไป ในขณะที่ต้องพบความยากลำบากในการเผชิญหน้ากับพวกกามสุขัลลิกานุโยค ด้วยการจงใจสืบทอดเรื่องเล่าทำนองนี้

³ ผู้แปล: เรื่องตปุสสะและภัลลิกะอยู่ในตอนที่ 6



ณ มฤคทายวัน

ปฐมเทศนาของพระศากยมนี เป็นการเทศนาให้แก่สหธรรมิกทั้งห้า ที่เคยร่วมบำเพ็ญตบะด้วย ณ มฤคทายวัน ที่สารนาถ อีกนัยหนึ่ง ได้ประกาศความสำเร็จด้วย “การหมั่นธรรมจักรเป็นครั้งแรก” (ธัมมจักกัปปวัตตนะ) ทว่า เรื่องเล่านี้ด้วยเริ่มต้นเรื่องราวในฐานะตัวอย่างเหตุการณ์ ที่พวกอรรถกถิกมถาญโยค ซึ่งเป็นปรปักษ์อีกข้างหนึ่ง ตั้งใจจะเพิกเฉยพระศากยมนีด้วย

สหธรรมิกทั้งห้า ผู้เคยร่วมบำเพ็ญตบะมาแต่ก่อน ได้เห็นพระศากยมนีกำลังเสด็จมาที่มฤคทายวัน พวกเขาตำหนิพระศากยมนีว่าเป็น “ผู้รักสบาย ละทิ้งการปฏิบัติธรรม เหลวไหล” จากการที่พระองค์ทรงเลิกบำเพ็ญตบะ ดังนั้นทั้งห้าคนได้กล่าว กระทำสัญญากันว่า “ถึงแม้เขาจะมาอยู่ตรงหน้าพวกเราก็ตาม เราไม่จำเป็นต้องกล่าวทักทาย ไม่จำเป็นต้องลุกขึ้นต้อนรับ ไม่รับจีวรและบาตร และถ้าหากเขาปรารถนาจะนั่ง เราจัดอาสนะให้ก็พอ” เมื่อเราพิจารณาจากเรื่องที่ว่า “ถ้าหากเขาปรารถนาจะนั่ง เราจัดอาสนะให้ก็พอ” เป็นการเล่าถึงสถานการณ์ซึ่งพุทธศาสนาที่เป็นลัทธิหน้าใหม่ถูกเพิกเฉยจากพวกอรรถกถิกมถาญโยค เป็นการที่ถึงแม้ว่าจะอยู่ตรงนี้ก็ตาม แต่ก็ไม่ใช่ใจ ไม่ได้เป็นการยอมรับตัวตนการมีอยู่

ในคัมภีร์ยุคแรกที่ชื่อว่า “มารสังยุตต์” เราสามารถเห็นบทสนทนาตอบโต้ระหว่างพญามาร ผู้เห็นชอบการการบำเพ็ญตบะและพระศากยมนี ผู้ปฏิเสธสิ่งนี้ในคัมภีร์นั้น พญามาร ผู้มีบาป กล่าวชักชวนว่า

ทั้งที่ ผู้ประพฤดิธรรมทั้งหลายสามารถกระทำตนให้บริสุทธิ์ ด้วยการบำเพ็ญตบะได้ ผู้ไม่บริสุทธิ์ ซึ่งตั้งใจละทิ้งการบำเพ็ญตบะสำคัญตนว่า บริสุทธิ์ จงพลัดจากหนทางอันบริสุทธิ์เสียเถิด พระศากยมนี ตรัสตอบได้คำชักชวนนี้ว่า

เปรียบดั่งไม้แฉงและไม้เถ่อของเรือซึ่งขึ้นบกแล้วไม่มีประโยชน์ เราได้รู้แล้วว่าการบำเพ็ญตบะใด ทำให้ได้รับความเป็นอมตะ และการบำเพ็ญตบะใดที่ไม่เป็นไปเพื่อสิ่งนั้น ได้



ประพัตติหนทางเพื่อโพธิการรู้แจ้ง คือ ศีล สมาธิ และปัญญา
เราได้บรรลุความบริสุทธิ์สูงสุดแล้วดูกร เจ้าผู้ทำลาย เจ้านั้น
ปราศเสียแล้ว
(สังยุตตนิกายบาลี มารสังยุตต์ 4.1.1)⁴

เมื่อพิจารณาจากเรื่องนี้ด้วย ทำให้เราทราบว่า ในขณะที่ทุกคน คิดว่า
กระแสหลักของการปฏิบัติธรรม คือการบำเพ็ญตบะ แต่พุทธศาสนา ซึ่งอุบัติขึ้นใน
ฐานะศาสนาประเภทใหม่ มุ่งชำระร่างกายและจิตวิญญาณด้วยหนทางปฏิบัติที่ขึ้น
อยู่กับ “ศีล สมาธิ และ ปัญญา” (ไตรสิกขา) เพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้น ดังนั้น คิด
ว่าในที่นั้น ต้องมีการลูกฮ้อต่อต้านของพวกอรรถกถาญาณุโยคอย่างยิ่งใหญ่แน่นอน
เราจะสังเกตเห็นการที่เรื่องเล่าถูกผูกกันเข้าเป็นลำดับ โดยเมื่ออ่านเรื่องเล่าอุปกะ
ก่อนหน้าและเรื่องเล่านี้ต่อกัน จะเป็นเรื่องการไม่ยอมรับคำสอนเรื่อง “ทางสาย
กลาง” ซึ่งพูดถึงในลำดับต่อมา

(โปรดติดตามบทที่ 7 ตอนที่ 2 ในฉบับต่อไป)

⁴ ผู้แปล: แปลตามต้นฉบับภาษาญี่ปุ่น ความอาจจะต่างไปจากที่ปรากฏในภาษาบาลีและ
คำแปลภาษาไทย ข้อความที่ผู้เขียนยกมานี้อยู่ใน ตโปกรรมสูตร มารสังยุตต์ ปฐมวรรค
ใน พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ภาษาบาลีความว่า

[417]...

ตโปกมมา อปกกมม	เยน สุขณนติ มาณา
อสุทโธ มลลูลิ สุตโธ	สุทฺธิมคฺคํ อปรทฺโธติ ฯ

[418]...

อนตลสฺสยหิตํ ญตฺวา	ยงฺกิลฺลิจิ อปรํ ตปํ
สพฺพํ นตฺถาวหํ โหติ	ปิยาริตตฺวํ ธมฺมนิ
สีลํ สมาธิํ ปญฺญญจ	มคฺคํ โพธาย ภาวยํ
ปตฺโตสฺมิ ปรมํ สุตฺธิ	นิหโต ตฺวมลฺลิสฺส อนตฺถกาทิ ฯ

(พระไตรปิฎก(บาลี) เล่ม 15 ข้อ 417-418 หน้า 150-151)